

έδραιες ιεραρχικές σχέσεις. Τέλος, ή ἔλλειψη αύτή μπορεῖ νά ἀντισταθμίσθει μέ προσπάθειες γιά καθαρά ἐγκόσμιες λύσεις προβλημάτων, τροσπάθειες πού πολλοί ἄνθρωποι τίς ἀντιλαμβάνονται ως μεστές ιοήματος και ἀξίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ή ἔλλειψη μεταφυσικοῦ ιοήματος δέν στάθηκε ἐμπόδιο σέ ἐκδηλώσεις δωκρύθρεκτου ἀνθρωπισμοῦ μέσα στή μαζική δημοκρατία.

Ο πλουραλισμός τῶν ἀξιῶν συνιστᾶ μιάν ἴδιαίτερη περίπτωση τῆς γενικῆς κατάστασης πραγμάτων, στήν ὅποια πολλά ἐναλλάξιμα και συνεπῶς κατ' ἀρχήν ἰσότιμα στοιχεῖα συνυπάρχουν και μποροῦν νά συνδυασθοῦν μεταξύ τους μέ διαφορετικούς τρόπους. Πράγματι, ή ιοοτροπία και ὁ τρόπος ζωῆς στή μαζική δημοκρατία ἐμφανίζουν τά ἴδια βασικά δομικά γνωρίσματα πού χαρακτηρίζουν και τό ὀναλυτικό συνδυαστικό σχῆμα σκέψης. Η ἐνότητα τῆς ἐπίπεδης ἐπιφάνειας, πάνω στήν ὅποια βρίσκονται τά στοιχεῖα τοῦτα, προκύπτει ἀπό τόν παραμερισμό τῶν ἀστικῶν ὁρίων και διαχωρισμῶν ὀνάμεσα σέ δημόσιο και ἴδιωτικό, ἡθικό και ἀνήθικο, εὐπρεπές και ἀπρεπές, ἀπαγορευμένο και ἐπιτρεπόμενο, Λόγο και ψυχόρμητα, ἄνθρωπο και ζῶο, ἀρσενικό και θηλυκό, τέχνη και καθημερινότητα, ιερό και θύραθεν, αἰώνιο και ἔγχρονο. Η ρευστοποίηση, διάλυση ή κατάτμηση τῶν ὄλλοτε ἐδραίων και αύτοτελῶν, ὃν και στό πλαίσιο τῆς ἀστικῆς σύνθεσης ὀργανικά συνδεόμενων μεγεθῶν γέννησε ἀπειρες δυνατότητες συνδυασμῶν, και ή ἀξιοποίησή τους ἔγινε ὁ αύτονόητος τρόπος σκέψης και ζωῆς στή μαζική δημοκρατία. Τώρα τά πάντα μποροῦν και ἐπιτρέπεται νά συνδυασθοῦν μέ τά πάντα, στή μόδα, στήν παιδεία, στήν πνευματική παραγωγή ή στά ὅρια τῆς προσωπυτῆς ζωῆς. Η προέλευση και τό παρελθόν τῶν στοιχείων πού πρόκειται νά συνδυασθοῦν παρουσιάζονται ἀδιάφορα, ἐνδιαφέρει μονάχα ή μορφή, μέ τήν ὅποια ὀναδύονται μέσα στόν ὅριζοντα τοῦ παρόντος, και ή ἐντύπωση, τήν ὅποια προκαλοῦν μέσα στόν ὑπό συγχρότηση συνδυασμό. Δεδομένης τῆς δυνατότητας συνδυασμοῦ τῶν πάντων μέ τά πάντα ξεθωριάζουν οι χαρακτηριστικοί ποιοτικοί προσδιορισμοί, πού σέ πρώτη γραμμή εἶναι γενετικῆς ὑφῆς. Η γένεση μέ τήν αύστηρά ιστορική ἔννοια μετρᾶ ἐξ ἵσου λίγο ὅσο και ή οἰκογενειακή προέλευση τῶν ἀτόμων, δταν διανέμονται οι διαθέσιμοι ρόλοι μέ βάση τήν ἀρχή τῆς ἀπόδοσης. Ο χρόνος ἔξοβελίζεται ἔτσι κατά μέγιστο μέρος, και καθοριστική εἶναι η χωρική παράσταση τῆς ἐπίπεδης ἐπιφάνειας, πάνω στήν ὅποια λαμβάνουν χώρα οι συνδυασμοί. Η ἀποκοπή τῆς μαζικοδημοκρατικῆς

νοοτροπίας ἀπό τή διάσταση τοῦ χρόνου κι ἀπό τήν ιστορία δέν ὀντικατοπτρίζει λοιπόν ἀπλῶς τή βαθειά τομή, ἡ ὅποια χωρίζει τή μαζική δημοκρατία ὡς ιστορικό πονυτ ἀπό τήν προγενέστερη ιστορία. Πρέκυψε ἀπό τόν ἴδιο τόν τρόπο λειτουργίας τῆς μαζικῆς δημοκρατίας, ὅπως ἥδη ἐξηγήσαμε περιγράφοντας τά δομικά της γνωρίσματα. Παρουσάτω (βλ. IV, 6) θά δοῦμε πῶς ἡ ἴδια αὐτή κατάσταση πραγμάτων ἐκφράσθηκε στήν ἐπικράτηση στρουχτουραλιστικῶν καί λειτουργιστικῶν ὀντιλήψεων μέσαι στόν χῶρο τῆς ἐπιστήμης.

4. ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1960 ΚΑΙ ΤΟΥ 1970

‘Η πολιτισμική ἐπανάσταση τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καί τοῦ 1970 ἀγκάλιασε —κι αὐτό εἶναι ἐνδεικτικό— ὅσα ἔθνη εἶχαν προχωρήσει περισσότερο στόν δρόμο πρός τή μαζική δημοκρατία καί ἄφησε στή ζωή τους ἵχνη ἔξ ίσου βαθιά ὅσο καί οἱ ἴδιες οἱ αἰτίες τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης. Στήν ἐπανάσταση τούτην ἐκφραζόταν ἡ ὀνάργη τῆς ὡριμασμένης στό μεταξύ μαζικῆς δημοκρατίας νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τά κοινωνικά, ἰδεολογικά καί ψυχολογικά κατάλοιπα τῆς ἀστικῆς ἐποχῆς καί, ὀντίστοιχα, νά βοηθήσει τήν ἀποσαφήνιση καί τήν ἐπιβολή τῶν στάσεων ζωῆς καί τῶν νοοτροπιῶν ἐκείνων πού ὀνταποκρίνονται περισσότερο στόν τρόπο λειτουργίας τῆς μαζικῆς δημοκρατίας. Αύτό βέβαια γίνεται προφανές μονάχα ὅταν κανείς δέν πάρει στήν ὄνομαστική τους ἀξία τά φλογερά συνθήματα τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης, ἀλλά ἐρευνήσει τήν ὀντικειμενική τους λειτουργία καί ἐπίδραση πάνω σέ φίλους καί ἔχθρούς. Μιά μακροπρόθεσμη συνέπεια τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης μεταξύ ἀλλων εἶναι καί ἡ σημερινή συζήτηση γιά τό μεταμοντέρνο, στήν ὅποια ἐπίσης ἐκφράζονται, μέ λόγους λίγο ἡ πολύ ὑψηπετεῖς, ἐπιθυμίες καί ἰδεολογήματα τῆς ὡριμασμένης καί δλότελα ἀποκομμένης πιά ἀπό τήν ἀστική σκέψη μαζικῆς δημοκρατίας. Οἱ σκοποί τῆς κανονιστικά ἐνοούμενης μεταμοντέρνας τάσης —πρό παντός ἡ κατάργηση τῶν ἀλλοτε δεσμευτικῶν ἱεραρχιῶν, οἱ ὅποιες καθαγιάζονται μέ τήν κυριαρχία τοῦ Λόγου καί τῆς ταυτότητας πάνω στή φαντασία καί στή διαφορά, ἡ γεφύρωση τοῦ χάσματος ἀνάμεσα σέ κουλτούρα τῶν ἐλίτ καί κουλτούρα τῆς μάζας, ἡ διεύρυνση τῶν δυνατοτήτων τῆς συνείδησης πέρα ἀπό τό ἀπολλώνειο στοιχεῖο

καί πρός τήν κατεύθυνση τοῦ διονυσιακοῦ κτλ.— ὀνήκουν ἀρχικά στίς ίδεες τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης καί ἀπλῶς θεωρητικοποιήθηκαν μετά τήν ἔξασθένισή της, ἐν μέρει γιά νά ἔξαγιασθοῦν καί ἐν μέρει γιά νά ἐνεργοποιηθοῦν καί πάλι.

Ἄλλα καί ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση ὑπῆρξε μέ τή σειρά της ὅχι μόνον ἐμπροσθιοφυλακή, ἀλλά καί ὄπισθιοφυλακή.¹ Αποτελοῦσε βέβαια ἔνα χωνευτήρι, μέσα στό ὅποιο συντήχθηκαν πολύ διαφορετικές παλαιότερες καί νεότερες ἡ πρόσφατες τάσεις, ἃν δημοσιασκευάσουμε ἔναν πλασματικό μέσο ὅρο τῶν ίδεῶν καί τῶν στάσεων πού ἐκπροσωπήθηκαν ἐντός της, τότε μποροῦμε νά σύρουμε μάν εύθεία γραμμή ἀνάμεσα σ' αὐτήν καί στήν πρωτοπορία. Βέβαια, ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση ἀγριάλιασε μάζες πού οὔτε νά τίς ὀνειρευθεῖ δέν μποροῦσε ἡ πρωτοπορία, ὡστόσο ἀπό τήν ὅλη πλήρωσε τήν ἔξαπλωσή της μέ ἀπώλειες ὡς πρός τή λογική συνοχή καί τό βάθος, ἔτσι ὥστε μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ἐν μέρει ὡς ἐκχυδαϊσμός τῆς πρωτοπορίας ἀπό τίς συνθῆκες τῆς μαζικά καταναλωτικῆς μαζικῆς δημοκρατίας. "Οπως ἡ πρωτοπορία, ἔτσι καί ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση θέλησε νά παρουσιασθεῖ, ἐπιδεικτικά καί συνειδητά, ὡς φόβητρο τῶν ἀστῶν, ὡς σκόπιμη καί συνεπής ἀντιστροφή ὅλων, δσα θεωροῦνταν ὡς «ἀστικά». Ή ἀνοιχτή περιφρόνηση πρός τούς (καλούς τρόπους) καί οἱ προκλητικές ἐμφανίσεις συμπορεύθηκαν μέ μή συμβατικές προτιμήσεις στό ντύσιμο καί στήν τροφή, μέ τή μετατόπιση τοῦ κέντρου βάρους τῆς ζωῆς ἀπό τήν ἡμέρα στή νύχτα, μέ τήν ἀδιαφορία ἀπέναντι στήν ὀψήφεια καί στίς τακτικές συνήθειες ἐργασίας — καί ἐπί πλέον μέ τήν κατ' ἀρχήν συμπαθητική τοποθέτηση πρός ὅλα, δσα σύμφωνα μέ τά ἀστικά κριτήρια θεωροῦνταν ὡς ἔγκλημα ἡ διαστροφή, καθώς καί μέ ἀνορθολογιστικές ἀντιλήψεις, οἱ δποιες διαδόθηκαν στό πλαίσιο τῆς ἀναζήτησης τοῦ γνήσιου ἡ τοῦ ἀρχέγονου καί τῆς πάλης γιά ὑπέρβαση ὅλων τῶν τεχνητῶν ὁρίων. "Ολες αὐτές οἱ στάσεις καί οἱ ίδεες συμπυκνώθηκαν στήν πρωτοκαθεδρία τῆς ἀρχῆς τῆς ἡδονῆς, ὅπου ἡ ἡδονή, σέ συμφωνία μέ τήν ούκονομία τῆς καταναλωσης, δέν ἐμφανίζεται ὡς ἀξιος μισθός μιᾶς φιλόπονης καί καλά ὄργανωμένης ζωῆς, παρά μᾶλλον ὡς ἀδιαμεσολάβητη ὑπαρξιακή καρύφωση, ἡ δποία θά πρέπει νά ἐπαναλαμβάνεται δσο γίνεται συχνότερα· ἡ ἡδονή εἶναι λοιπόν στοιχειακό καί πρωτογενές ἐνέργημα, δχι ἀποζημίωση γιά προηγούμενες στερήσεις καί γιά τήν παραίτηση ἀπό τήν ἄμεση ἴκανοποίηση. Στήν δόμολογία πίστεως πρός αὐτήν τήν ἀρχή τῆς ἡδονῆς ἀντιστοιχοῦσε τό

αἴτημα μιᾶς αὐτοπραγμάτωσης, ή όποία ἐλάχιστα κοινά σημεῖα εἶχε μέ τόν ἐπίπονο δρόμο πρός τήν ὡρίμανση τοῦ χαρωκτήρα καὶ τοῦ πνεύματος, ὅπως τόν περιέγραφε τό ἀστικό *Bildungsroman*. 'Η ἡδονή καὶ ἡ αὐτοπραγμάτωση ὄφειλαν νά πραγματοποιηθοῦν καὶ νά βιωθοῦν ἐδῶ καὶ τώρα, ἐφ' ὅσον μάλιστα αὐτοπραγμάτωση σήμαινε πρῶτα-πρῶτα τήν ἀνάπτυξη τῆς ἴκανότητας νά βιώνει κανείς τό ἄμεσο ἄμεσα καὶ αὐθόρμητα. Τό 'Εγώ, ὅταν αὐτοπραγματώνεται μ' αὐτόν τόν τρόπο, μπορεῖ βέβαια νά συγκεντρωθεῖ σ' ὅ,τι εἶναι ἄμεσο, ὅμως ὀκριβῶς αὐτές οἱ διαδοχικές καὶ συνεχῶς διακοπτόμενες συγκεντρώσεις τοῦ στεροῦν τόν (χαρωκτήρα), μέ τήν ἀστική ἔννοια τοῦ ὄρου. 'Η αὐτοπραγμάτωση ζητεῖται λοιπόν ἐδῶ ὀκριβῶς μέσα σέ ὅ,τι ἀπό τή σκοπιά τῆς ἀστικῆς ἔννοιας τῆς προσωπικότητας θεωρεῖται ως πλήρης διάλυση τοῦ 'Εγώ, ἐνῶ ἀπό τή σκοπιά τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης ἔκλαιμβάνεται ως διεύρυνση τοῦ 'Εγώ, χάρη στήν κατάργηση τῶν ὄριων ἀνάμεσα σέ Λόγο καὶ φαντασία, φυσιολογική κατάσταση καὶ τρέλα. 'Η συγγένεια αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων μέ ίδεες φουτουριστικές, νταυταϊστικές καὶ σουρρεαλιστικές εἶναι πρόδηλη. "Οπως ἡ πρωτοπορία, ἔτσι καὶ ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση διόλου δέν πίστευε ὅτι τό τέλος τοῦ ἀστικοῦ 'Εγώ θά συνεπέφερε τό τέλος τῆς ἴκανότητας τοῦ ἀνθρώπου νά βιώνει καὶ νά ζεῖ ἀντίθετα, τό τέλος τοῦ ἀστικοῦ 'Εγώ χαιρετίσθηκε ως τέλος τῆς καταπίεσης τοῦ 'Εγώ καὶ ως ἀρχή τῆς ἐκδίπλωσης τῶν γυνήσιων καὶ πρωταρχικῶν καταβολῶν του. 'Ακριβῶς ἡ ἀνθρωπολογική πίστη στήν ὑπαρξη τέτοιων καταβολῶν ἔξηγεται τήν ὄγκητη τῶν πλείστων ρευμάτων τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης γιά τά θεωρήματα τῆς ἀλλοτρίωσης κτλ.

'Η ὀργανωκή συνάφεια μεταξύ πρωτοπορίας καὶ πολιτισμικῆς ἐπανάστασης καταφαίνεται ἐξ ἵσου καὶ στή συμμετρική ἐσωτερική ἀντιφατικότητα καὶ τῶν δυό τους. Γνωρίζουμε ὅτι ἡ ἀντιαστική τοποθέτηση τῆς πρωτοπορίας ἐκφράσθηκε τόσο στήν ἔξυμνηση ὅσο καὶ στήν καταδύη τῆς μηχανῆς καὶ τῆς τεχνικῆς ὀρθολογικότητας, τόσο στόν ἔπαινο τῆς ψυχρῆς γεωμετρικῆς κατασκευῆς ὅσο καὶ στό αἴτημα γιά ἀπελευθέρωση τῆς δημιουργικότητας τῶν συνειρματῶν λειτουργιῶν τῆς φαντασίας — καὶ γνωρίζουμε ἐπίσης ὅτι ἡ φαινομενική αὐτή ἀντίφαση εἶχε τή δική της ἐσωτερική λογική, ἐφ' ὅσον τά δύο σκέλη της ἀντιστοιχοῦσαν στίς δύο βασικές ἐπόψεις τοῦ μαζικοδημοκρατικοῦ τρόπου σκέψης καὶ ζωῆς, στόν ὅποιο ἀνήκουν ἀναπόσπαστα τόσο ἡ τεχνική ὀρθολογικότητα ὅσο καὶ ἡ ἡδονιστική στάση. Στό πλαίσιο τῆς

πολιτισμικῆς ἐπανάστασης τό μοτίβο τῆς ὑποκειμενικῆς αὐτοπραγμάτωσης συνδέθηκε συχνά μέ μάν ἀπόρριψη τῆς τεχνικῆς ὄρθιολογικότητας καὶ μέ μά λαχτάρα γιά ὀλότμητες καὶ κοινοτικές μορφές ζωῆς. 'Ο ὀντικαπιταλιστικός καὶ ὀντιαστικός ρομαντισμός ἐκφράσθηκε στήν προσδοκίᾳ καὶ στήν ἐπιθυμίᾳ μᾶς ὀντικατάστασης τοῦ στενοῦ πνεύματος τοῦ συναγωνισμοῦ καὶ τοῦ κέρδους ἀπό τήν ὀνθρώπινη εὔαισθησίᾳ καὶ τή διευρυμένη συνείδηση· ἡ ἀναδρομή σέ ἔξωτακά πρότυπα, ὅπως π.χ. οἱ διάφορες μορφές ὀντολωνῆς σοφίας, καθώς καὶ ὁ συγκρητισμός κάθε λογῆς πανθεϊστικῶν, παμψυχιστικῶν ἡ βιταλιστικῶν μυστικισμῶν σκόπευον νά ἀποδείξουν τήν πεποίθηση ὅτι ὑπάρχουν πραγματικές ἐναλλακτικές λύσεις πρός τόν ἔστρατισμένο δυτικό ὄρθιολογισμό. Μιά ἄλλη βασική τάση τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης, τήν ὅποια κυρίως ἐκπροσωποῦσαν διανοούμενοι ἐπηρεασμένοι ἀπό τόν μαρξισμό, συνηγοροῦσε ὀντίθετα ὑπέρ τῆς τεχνικῆς προόδου μέ τήν ἔννοια τῆς ὀλοκλήρωσης τοῦ σχεδίου τοῦ Διαφωτισμοῦ — ἀλλά τό ἔκανε μέ τήν ἐπιφύλαξη ὅτι ἡ τεχνική-έργαλεισαν ὄρθιολογικότητα δέν ἐπιτρέπεται νά παραγνωρίζει ἡ νά ἐπικαλύπτει τίς κανονιστικές ἐπιταγές τοῦ Λόγου· ἡ βιομηχανία καὶ ἡ τεχνική καταφάσκονταν λοιπόν στόν βαθμό πού θά μποροῦσαν νά παράσχουν μέσα γιά τήν ὀνάπτυξη τῆς ὀνθρώπινης προσωπικότητας. "Ομως καὶ ἡ ἀριστερή πτέρυγα τοῦ κινήματος τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης κατανοοῦσε τήν ὀνάπτυξη αὐτήν ὅχι κυρίως μέ τήν ἔννοια τοῦ ὀνθρωπιστικοῦ ἴδεώδους, ὅπως γινόταν ὀκόμα στό ἀρχικό μαρξιστικό πλαίσιο, ἀλλά τήν προσέγγιζε πρός τό ἴδεώδες τῆς αὐτοπραγμάτωσης, ὅπως τό διακήρυξσαν οἱ μή μαρξιστές ἐκπρόσωποι τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης. Τοῦτο τό ἀνοιγμα πρός τόν ἀτομικιστικό ἡδονισμό (πού συχνά ὀναμίχθηκε κατά τρόπο ὀλλόκοτο μέ μορφές ἀσκητισμοῦ καὶ αὐταπάρνησης στούς κύκλους διαφόρων θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν αἵρεσεων) καθώς καὶ ἡ ὀναπόφευκτη ἀοριστία ὡς πρός τόν προσδιορισμό τοῦ περιεχομένου τοῦ κανονιστικοῦ ἐκείνου Λόγου, ὁ ὅποιος θά ἐπιτηροῦσε καὶ θά κατηύθυνε τήν τεχνική ὄρθιολογικότητα, ἔξασθένισαν βέβαια τήν πρακτική σημασία τῆς κατ' ἀρχήν κατάφασης τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ εἶχαν ὡς συνέπεια μιάν ὀλλοίωση ἡ παραποίηση τῶν γενικά υἱοθετημένων μαρξιστικῶν ἴδεῶν, ὅπως ὀλλωστε ἔδειξε καὶ ἡ στροφή πρός τόν ἐπαναστατικό βιολουνταρισμό καὶ ὀκτιβισμό. Μέ δεδομένη αὐτήν τήν ἀμφιρρέπεια ὡς πρός τήν ἀποδοχή τῆς τεχνικῆς προόδου, ὀκόμη κι ὅταν ἡ ἀποδοχή αὐτή ἦταν γεγονός, μποροῦμε νά διαπιστώσουμε ὅτι

ή πολιτισμική έπανάσταση στό σύνολό της, όπως άλλωστε και η πρωτοπορία, συνέβαλε στή διαμόρφωση τῆς ώριμης μαζικῆς δημοκρατίας ὅχι μέ τήν προώθηση ἐνός (μετααστικοῦ) τεχνικοῦ-όρθιολογικοῦ πνεύματος, παρά μᾶλλον μέ τήν ἴδεολογική νομιμοποίηση και μέ τήν πρωτική συγχεκριμενοποίηση τῶν ἡδονιστικῶν στάσεων. Μ' αὐτὸν τόν τρόπο μπόρεσε βέβαια νά ἐπηρεάσει σημαντικά τόσο τή γενική κοινωνική συνείδηση σέ σχέση μέ τό πρόβλημα τῆς τεχνικῆς ὄρθιολογικότητας ὅσο και τήν ἐργασιακή ὄργανωση τῆς ὄρθιολογικότητας τούτης.

Τό ἀντιαστικό ήθος και ἔθος τῆς πολιτισμικῆς έπανάστασης, τό δόποιο τό συμμεριζόταν μέ τήν πρωτοπορία, πρόβαλλε μέ τέτοια ὄρμητικότητα, ἐπειδή οἱ φυσικοὶ φορεῖς τοῦ κινήματος προέρχονταν ἀπό κοινωνικές ὁμάδες πού ως ἐκ τοῦ χαρακτήρα τους ἀντιτίθενται περισσότερο στίς ἀστικές συνήθειες ζωῆς και ἐργασίας, ἔχοντας τήν τάση νά ὑποψιάζονται γιά κομφορμισμό τήν ἀστική ἀντίληψη γιά τήν τάξη και τήν πειθαρχία. Οι ὁμάδες αὐτές ἥσαν τμήματα τῆς νεολαίας και (πρός παντός νεότεροι) διανοούμενοι. Εἶναι περισσότερο ἀπό ἀμφίβολο ὃν στούς προγενέστερους κοινωνικούς σχηματισμούς οἱ ὁμάδες αὐτές θά μποροῦσαν ποτέ νά ἀναπτύξουν τέτοιον κοινωνικό δυναμισμό και ν' ἀποκτήσουν τέτοια κοινωνική ἐπιρροή. Στίς συνθήκες τῆς μαζικῆς δημοκρατίας αὐτό ἔγινε δυνατό ἐπειδή σέ γενικές γραμμές ἀλλαξειριζικά ή λειτουργία τῆς νεολαίας και τῆς γνώσης μέσα στόν μηχανισμό τῆς οἰκονομίας και στό σύστημα τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας. Στά προηγούμενα (κεφ. IV, 3) ἐξηγήσαμε ὅτι ή καινούργια θέση και περιωπή τῆς νεολαίας μέσα στή μαζική δημοκρατία σέ τελική ἀνάλυση ὀφείλεται στήν ἀδιάκοπη ἐξέλιξη τῆς ἐργασιακῆς τεχνικῆς και ὄργανωσης, ή ὅποια παραμερίζει τά σεβάσμια πλεονεκτήματα τῆς πείρας και τῆς ἡλικίας, ἀπαιτώντας στή θέση τους τήν ὄκανότητα γρήγορης προσαρμογῆς, τήν ἐνεργητικότητα και τήν ἀποφασιστικότητα. Κοντά σέ μορφές ἐργασίας ἐξαρτημένες ἀπό τίς γνώσεις τοῦ σύγχρονου τεχνικοῦ δημιουργήθηκαν ὅμως, πρό παντός στόν τομέα τῶν ὑπηρεσιῶν, και ἄλλες, γιά τίς ὅποιες ἥσαν ἀπαραίτητες οἱ γνώσεις τῶν διανοούμενων (ὅτι κι ὃν μπορεῖ νά σημαίνουν οἱ τέτοιες γνώσεις). τήν πρώτη θέση ἀνάμεσά τους τήν ἔχουν τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης, τόσο ἐξ αἰτίας τῆς σημασίας τους γιά τήν ἐπαγγελματική και κοινωνική κατάσταση τοῦ σημερινοῦ διανοούμενου ὅσο και ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιρροῆς τους πάνω στή διαμόρφωση τῆς κοινωνικῆς συνείδησης. 'Η

διπλή ἀνατίμηση τῆς νεολαίας καὶ τῆς γνώσης βρῆκε τή συγχεκριμένη κοινωνική της ἔκφραση στήν ἀλματώδη αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν, ἡ ὅποια δημιουργήσεις γιά πρώτη φορά τίς πραγματικές προϋποθέσεις γιά τήν ἐμφάνιση ἐνός μαζικοῦ πολιτισμικοῦ κινήματος μέν ψηλότερες πνευματικές ἀξιώσεις. Ἐνάλογα κινήματα πρίν ἀπό τόν πρῶτο καὶ τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο περιορίσθηκαν στούς υἱούς καὶ στίς θυγατέρες τῶν ὀλινωτέρων στρωμάτων δίχως ἀξιόλογη ἀπήχηση στούς νεαρούς ὑπαλλήλους καὶ ἐργάτες· ὀντίθετα, ἡ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παιδιῶν ἀπό φτωχότερες οἰκογένειες μέσα στή φοιτητική νεολαία ἔριξε ἀμεσα γέφυρες ὀνάμεσα στήν πολιτισμική ἐπανάσταση τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καὶ τοῦ 1970 καὶ σέ εὐρύτερα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ωστόσο ἡ φοιτητική νεολαία διόλου δέν στάθηκε ὁ μόνος ἡ καὶ ὁ ἀρχικός κόν φορέας τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης μέσα στό σύνολο τῆς νεολαίας. Πρίν ὀκόμα ἀπό τά φαινόμενα τῆς μαζικοποίησης καὶ ἐπίσης πρίν ὀκόμα ἀπό τά πρῶτα σαλέματα τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης στά πανεπιστήμια, ἄλλοι κύκλοι τῆς νεολαίας, ὅπως π.χ. ἡ λεγόμενη γενιά τῶν beat, ὀναζητοῦσαν ἐναντίον ἐναλλακτικό τρόπο ζωῆς. Ἐδῶ δέν ἐνδιέφεραν οἱ λεπτολογίες τῶν διανοούμενων· τό κατεστημένο, οἱ οἰκογενειακοί δεσμοί καὶ ἡ σταδιοδρομία ἀπορρίπτονταν ἀμεσα καὶ στοιχειωκά, καὶ ἐξ ἵσου ἀμεση καὶ στοιχειωκή ἦταν ἡ ἐπιδίωξη ἀπόκτησης νέων ἐμπειριῶν μέσω τοῦ γενετήσιου ἔρωτα, τῶν ναρκωτικῶν καὶ τῆς βίας. Οἱ hippies εἶχαν ἥδη μιάν ἐμβρυώδη ἴδεολογία, στό ἐπίκεντρο τῆς ὅποιας βρίσκονταν ἡ ἐπιστροφή στή φύση, ἡ ἀπόρριψη τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς βίας καθώς καὶ ἡ μυστικιστική διεύρυνση τῆς συνείδησης. Γενικά μπορεῖ νά λεχθεῖ ὅτι τά μέλη τῆς περιθωριακῆς κουλτούρας τῆς νεολαίας πού προέρχονταν ἀπό μεσαῖα καὶ ὀνώτερα στρώματα ἐνδιαφέρονταν περισσότερο γιά τά ἔντονα ἐσωτερικά βιώματα, ἐνῶ ἀπεναντίας οἱ νέοι πληθειακῆς καταγωγῆς, ὅπως λ.χ. οἱ skinheads καὶ οἱ hooligans τῶν γηπέδων, προσπαθοῦσαν νά πετύχουν τήν κατάργηση τῶν ἀστικῶν συμβάσεων καὶ τήν ἀμεση ἀπελευθέρωση μέ τήν ὀνοιχτή σύγκρουση καὶ μέ τήν ἀσκηση βίας.

Παρά τόν ἐσωτερικό ἴδεολογικό καὶ κοινωνικό της διαφορισμό, ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση εἶχε τόν μεγάλο κοινό σκοπό νά πραγματώσει τήν «ἀντιδομή» ἡ τή «μηδενική δομή», δηλαδή νά δημιουργήσει μορφές κοινότητας, μέσα στίς ὅποιες θά ἐξέλειπε ἡ ἱεράρχηση τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀξιῶν, ὅπως τήν ἐφάρμοζε τό κατεστημένο. Τέτοιες κοινότητες μποροῦσαν νά ναι πολιτικές ἡ πολιτιστικές ὄργανω-

σεις, όμαδες έργασίας ή συγκατοίκησης, παρέες στά δρια τῆς νομιμότητας ή καί παροδικές συνομαδώσεις, ὅπως λ.χ. τό κοινό μᾶς συναυλίας ρόκ. 'Η εἰσοδος σ' αὐτές δέν εἶχε κατ' ἀρχήν σχέση μέ τό ἐπάγγελμα, τήν κοινωνική θέση ή τό φύλο, δηλαδή γινόταν ώς ἐλεύθερη πράξη τοῦ ἀτόμου, τό ὅποιο μ' αὐτόν τόν τρόπο ἀποκτοῦσε (καινούργια) ταυτότητα. Τό ἔξισωτικό αἴτημα τῆς «ἀντιδομῆς» καί τῆς «μηδενικῆς δομῆς» τό ἐμπόδιζε βέβαια νά ὑλοποιηθεῖ ή ἔμπροστη ἐπιβολή ἐνός ἡγέτη, ή λατρεία ἐνός «στάρ» ή ή ἔμπλεη πίστεως ἐπίκληση τῶν ιερέων καί τῶν προφητῶν τῆς ἐπανάστασης, ὅμως αὐτό ή παραβλεπόταν ἐντελῶς ή δέν θεωροῦνταν ώς ἀποφασιστικό μειονέκτημα, ἐφ' ὅσον ὁ παραμερισμός τῆς παλιᾶς «δομῆς» φαίνοταν νά ἐγγυᾶται ἀπό μόνος του τή δυνατότητα τῆς αὐτοπραγμάτωσης. Δομή σήμαινε δριο καί περιορισμός, ἐπομένως ή καταστροφή της ἰσοδυναμοῦσε *ipso facto* μέ τή δημιουργία ἐνός ἐλεύθερου χώρου γιά ἐκδίπλωση τοῦ αὐθορμητισμοῦ καί τῆς δημιουργικότητας. Σημαντικό καί χαρακτηριστικό εἶναι τώρα ὅτι ὁ ὄρμητικός πόθος παραμερισμοῦ τῆς δομῆς καί πραγμάτωσης τῆς ἀντιδομῆς ή τῆς μηδενικῆς δομῆς θέλει νά ἐκφρασθεῖ μέσα ἀπό τό ἴδιο τό σῶμα. Τό κάνει μέ τή μουσική τοῦ ρόκ λ.χ. ή μέ τόν χορό ώς ἐλεύθερη κίνηση, ὅπου τό ἀτομο μπορεῖ νά πετάξει ἀπό πάνω του δεσμά, νά ἀρθρώσει μιά διαμαρτυρία ή νά ἀποφορτισθεῖ ὀκριβῶς μέσα στήν ἔνταση. 'Η ἀποκοπή τῆς κουλτούρας τῶν νέων ἀπό τό ἀστικό ἀπολλώνειο στοιχεῖο καί ή στροφή της πρός τό διονυσιακό, ὀκριβῶς μέσα στήν ἀναζήτηση τῆς ἐπαρκοῦσ σωματικῆς ἐκφρασης τῆς ἀντιδομῆς ή τῆς μηδενικῆς δομῆς, φθάνει στό ἀποκορύφωμά της μέ τήν καινούργια τοποθέτηση ἀπέναντι στή βία καί στή γενετήσια σχέση. Καί οί δύο αὐτές φαίνονται τώρα ώς τουλάχιστον δυνητική ἐκδήλωση αὐθορμητισμοῦ καί ἐλευθερίας, δυναμισμοῦ καί ὑπέρβασης στενῶν συμβατικῶν περιορισμῶν. 'Η πολιτικοποιημένη πτέρυγα τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης ἀσκεῖ βέβαια τή λατρεία τῆς βίας μονάχα σέ συνάφεια μέ ἐπαναστατικές ή πολιτικά ἐμπνευσμένες τρομοκρατικές πράξεις, ὅμως ἐδῶ συχνά ἀπλῶς θεωρητικοιεῖται ὅτι δεχόταν καί ἐφάρμοζε δίχως βαθυστόχαστες ἐκλογικεύσεις ή βία τῶν ἀπολιτικῶν πληρεύοντων τῆς περιθωριακῆς κουλτούρας: ὅτι δηλαδή ή βία πραγματοποιεῖ μέ τόν ἀμεσότερο δυνατό τρόπο τό ἐπιθυμητό ὑπαρξιακό ξέσπασμα καί ξεπέταγμα, ὅτι ώς αὐτοτελής πράξη ἀνεξάρτητα ἀπό στρατηγικές καί ἀποτελέσματα ἔχει ἀπελευθερωτική ἐπήρεια καί ὅτι τέλος μπορεῖ νά ἐπιφέρει τήν κάθαρση τοῦ κοινωνικοῦ

δράματος. ’Ανάλογα αίτιολογήθηκε καί ἡ ἀποθέωση τῆς γενετήσιας σχέσης ἀπό μέρους τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης, ἡ ὅποια στό ζήτημα αὐτό υἱοθέτησε καί ἐπεξεργάσθηκε μοτίβα ἥδη διαμορφωμένα στὸν λογοτεχνικὸν μοντερνισμό καί στήν πρωτοπορία. Πρῶτα-πρῶτα ἡ γενετήσια σχέση θεωρήθηκε ὡς ὁ κατ’ ἔξοχὴν τομέας ὃπου μποροῦσε νά ἐπιτελεσθεῖ μέσα στό ἐπιθυμητό ἐπικοινωνιακό πλαίσιο ἡ αὐτοανακάλυψη καί ἡ αὐτοπραγμάτωση ἡ ἐλεύθερη ἐκδίπλωση τοῦ σώματος καί τῶν ψυχορμήτων θά ἔδινε τό ἔρεισμα γιά νά παραμερισθεῖ ἡ ἡθική τῆς αὐτούπέρβασης καί ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Λόγου. Σ’ αὐτήν τήν προοπτική ἡ γενετήσια σχέση μερικές φορές ὑμνήθηκε ὡς λύτρωση καί ὡς ἀποδέσμευση βαθύτατων ὑπαρξιακῶν δυνάμεων, οἱ ὅποιες τόχα εἶναι συνυφασμένες μέ μιάν ἀρχέγονη κοσμική δύναμη ἀναπτύχθηκε μέ ἄλλα λόγια ἔνας μυστικισμός τῆς σάρκας, ὃπου ἡ γενετήσια πράξη ἐμφανίσθηκε ὡς οίονεί θρησκευτική τελετουργία, τήν ὅποια ἐπιτελοῦν οἱ ἀνθρωποι μετά τόν θάνατο τοῦ πνευματικοῦ Θεοῦ στό ὄνομα τῆς ἀποθεωμένης σάρκας. Στίς μαθοπλασίες αὐτές λόγιαν δύο ἀντιαστικές συνέπειες τῆς λατρείας τοῦ γενετήσιου στοιχείου, ὃπως τήν ἀσκοῦσε ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση. ’Από τή μά πλευρά ἡ ἀνοιχτή θεματοποίηση ἡ καί ἡ ἐπιδεικτική προβολή τῆς προσωπικῆς σφαίρας ἐπιβοήθησε τήν ἄρση τοῦ χωρισμοῦ ἀνάμεσα σέ δημόσιο καί σέ ίδιωτικό, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη ἡ ἀνατίμηση καί τελικά ἡ αὐτονόμηση τοῦ γενετήσιου παράγοντα προκάλεσε τήν ἀποκοπή του ἀπό τούς ἡθικούς καί θεσμικούς δεσμούς, στούς ὅποίους ἔπρεπε νά ὑπόκειται σύμφωνα μέ τήν ἀστική ἀντίληψη. ’Η γενετήσια ὄρμη δέν διοχετεύεται πιά κατά τίς ὀνάγκες τῆς ἀγάπης, τῆς πίστης καί τοῦ γάμου, παρά ἀφήνεται στό ἐλεύθερο παιγνίδι τῶν ἐκάστοτε ὄρεξεών της· γι’ αὐτό καί τώρα φαίνονται ίδιαίτερα ἐνδιαφέρουσες οἱ μορφές της ἐκεῖνες πού εἶναι οἱ λιγότερο κατάλληλες νά ὑπηρετήσουν θεσμικούς καί κοινωνικούς σκοπούς, καί ὀνοκαλύπτεται τό ἐπαναστατικό δυναμικό τῶν γενετήσιων διαστροφῶν ὡς τρόπων συμπεριφορᾶς, οἱ ὅποιοι ἀπό τή φύση τους ἀντιστρατεύονται τούς ἀστικούς κομφορμισμούς καί ἀποδιαρθρώνουν τούς μηχανισμούς τῆς κοινωνικῆς πειθάρχησης.

Καθώς ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση ἐμφανίσθηκε μέ τήν αὐτάρεσκη ὅψη τοῦ φοβήτρου τῶν ἀστῶν, γένωνται σέ πολλούς τήν ἐντύπωση ὅτι θά μποροῦσε νά ἐπιφέρει τήν ἀνατροπή τοῦ «συστήματος». Στήν πραγματικότητα δέν ἥταν ἐπανάσταση, δι’ μ’ αὐτό ἐνοοῦμε τήν ἀντικατάσταση ἐνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ ἀπό ἔναν ἄλλον ἡ μιᾶς

μορφῆς κυριαρχίας ἀπό μιάν ἄλλη, παρά ἔνα κίνημα ὀναπτροσαρμογῆς στόν δρόμο πρός τή μαζική δημοκρατία. "Οπως εἴπαμε, συνέβαλε στόν παραμερισμό τῶν καταλοίπων τῶν ἀστικῶν ἀξιῶν καί τρόπων συμπεριφορᾶς καί ἐνίσχυσε ἵδεες καί στάσεις σύμφωνες μέ τή λειτουργία τῆς μεταχαστικῆς κοινωνίας. Τό κεντρικό της αἰτήμα, δηλαδή ἡ ἐπίτευξη ἡ ἡ βίωση τῆς αὐτοπραγμάτωσης ἐδῶ καί τώρα, ἀνταποκρινόταν δομικά σ' ἔνα ουσιαστικό γνώρισμα τῆς μαζικά καταναλωτικῆς καί ἡδονιστικό προσανατολισμένης μαζικῆς δημοκρατίας, ὅτι δηλαδή μπορεῖ καί ὀφείλει νά καταναλώνει κανείς ἐδῶ καί τώρα. "Αν ἐπί πλέον ἔξετάσουμε τά ἐπί μέρους αἰτήματά της, μεταφράζοντάς τα στήν ἀντικειμενική γλώσσα τῆς συγκεκριμένης ἐφαρμογῆς τους μέσα στίς δεδομένες περιστάσεις, τότε διαπιστώνουμε ὅτι ὅλα ὀνεξαιρέτως διέπονταν ἀπό τήν ἐσωτερική λογική τῆς μαζικά καταναλωτικῆς μαζικῆς δημοκρατίας. "Ετσι π.χ. ἡ λεγόμενη σεξουαλική ἐπανάσταση, ἀπό τή νομιμοποίηση τῆς γενετήσιας διαστροφῆς ἴσαμε τή νομιμοποίηση τῆς ἔκτρωσης, ἐπιβοήθησε τήν ἀποσύνθεση τῆς οίκογένειας καί ἐπομένως τήν κατάτμηση τῆς κοινωνίας σέ ἄτομα καί τήν ἐπίταση τῆς κοινωνικῆς κινητικότητας. 'Η συνάρτηση τῶν αἰτημάτων τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης μέ τόν τρόπο λειτουργίας τῆς μαζικά καταναλωτικῆς μαζικῆς δημοκρατίας εἶναι ὅμως καί ἄμεση, καί γίνεται πρόδηλη ἂν σκεφθεῖ κανείς τί συνεπάγεται ἡ αὐτοπραγμάτωση ὅσον ἀφορᾶ στήν κατανάλωση, ἀπό μοτοσυκλέτες καί ταξίδια ἴσαμε τίς ἥλεκτρονικές συσκευές καί τά μουσικά ὅργανα — κι ἄς μή μιλήσουμε γιά τό φτηνό πρωτικό ντύσιμο, τό δποιο θέτει ἐκποδών τήν ἀστική ἀντίληψη τῆς ἀψιογής ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης. 'Η παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ως μαζική παραγωγή, αὐξήθηκε ὀναγκαστικά γιά νά ἵκανοποιήσει ἀνάγκες πού δημιούργησε ἡ διέδωσε ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση. 'Η βιομηχανία ἔβαλε ὑπό τήν αἰγίδα της τόσο τίς πνευματικές ὅσο καί τίς ὑλικές ἀνάγκες τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης, ἔχυδαίζοντάς τες σύμφωνα μέ τίς ἀπαιτήσεις τῆς μαζικῆς κατανάλωσης. Δέν εἶναι σύμπτωση πού ἡ βία καί τό σέξ κυριάρχησαν ὅσο ποτέ ἄλλοτε στήν ὁθόνη, ὀχριβῶς σέ μιάν ἐποχή ὅπου ἰδεολογοποιήθηκαν ἡ ἐξιδανικεύθηκαν ἀπό τήν πολιτισμική ἐπανάσταση. Τούτη ἡ ἀφομοιωτική ἕκανότητα τοῦ συστήματος δείχνει e contrario ὅτι ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση στό σύνολό της προκάλεσε ἀπλῶς μιάν ἥδη ὠριμασμένη ἄλλαγή στό ἐποικοδόμημα, δηλαδή παραμέρισε ἀπλῶς ὅτι τό «σύστημα» δέν χρειαζόταν πιά, καί μάλιστα ἔπρεπε νά ἀποβάλει.

‘Η ριζοσπαστικότητα τῶν συνθημάτων της μπορεῖ βέβαια νά γενήσει ὄπτικές ἀπάτες, ὅμως δέν σημαίνει τίποτε γιά τήν ὀντικειμενική λειτουργία τοῦ κινήματος. Δέν ήταν ὅλωστε ἡ πρώτη φορά στήν ίστορία πού ἐπιστρατεύθηκε περισσότερη ἐνεργητικότητα, ρητορική καί φεύδασθησ, ἀπ’ ὅσο χρειαζόταν ἀπαραίτητα γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ δεδομένου ἀποτελέσματος — ὅμως ἀπό τήν ὅλη μεριά τό ἀποτέλεσμα αὐτό δέν θά εἶχε ἐπιτευχθεῖ ποτέ, ὃν ἐπιδιωκόταν μέ αἰτήματα καί μέ μέσα πού θά βρίσκονταν σέ καθαρά λογική σχέση πρός τόν σκοπό.

‘Η ὀνικανότητα τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης νά θίξει τήν τεχνική καί οἰκονομική βάση τοῦ «συστήματος», συμπεριλαμβανομένων τῶν «παραγωγικῶν σχέσεων», ἔγινε κατάδηλη μέ τήν ἀποτυχία τῆς ἐπίθεσής της ἐνάντια στήν ἀρχή τῆς ἀπόδοσης. Καί σ’ αὐτό τό νευραλγικό σημεῖο ἡ (ἔμμεση) ἐπίδρασή της ἐκδηλώθηκε μέ διορθωτικές ὄλλαγές πού παραμέρισαν μερικά ξεπερασμένα πράγματα στίς ιεραρχικές ἢ «αὐταρχικές» δομές, κάνοντάς τες ἔτσι γενικά λειτουργικότερες γιά τίς συνθῆκες τῆς μαζικῆς δημοκρατίας. ’Ακόμα καί στήν ἀπόδοση δόθηκαν δραστικότερα κίνητρα χάρη στό μπόλιασμα ὁρισμένης δόσης ἴδεων καί ἀξιῶν τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης, ὅπως λ.χ. χάρη στόν «έξανθρωπισμό τοῦ ἑργασιακοῦ περιβάλλοντος», τή «συνδιαχείριση», τή μερική ὀνάμιξη ἑργασίας καί παιγνιδιοῦ, τήν ὀναγνώριση τῆς προσωπικῆς πρωτοβουλίας κτλ. ’Εδῶ ἡ πολιτισμική ἐπανάσταση διασταυρώθηκε μέ μακροπρόθεσμες τάσεις ἐγγενεῖς στήν ἔξέλιξη τῆς μαζικῆς δημοκρατίας, καί γι’ αὐτό εἶχε καί μερικές ἀπτές ἐπιτυχίες. Διασταυρώθηκε ἐπίσης μέ τή μακροπρόθεσμη ἔξέλιξη τῆς μαζικῆς δημοκρατίας, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι τά ἴδεολογήματά της μπόρεσαν νά βροῦν ἐκπροσώπηση καί ἐφαρμογή ὀλοιβῶς στόν τομέα ἐκεῖνον πού ὀναπτυσσόταν τότε: ἔνοοῦμε τόν τομέα τῆς παροχῆς (κοινωνικῶν) ὑπηρεσιῶν καί τά μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης. Πῶς ἔγιναν ὅλα αὐτά τό γνωρίζουμε ἀρκετά καλά — ὅλωστε οἱ λόγοι εἶναι προφανεῖς. ’Εδῶ πρέπει μόνο νά ὀναφερθοῦμε σύντομα σέ μιά πολύ λεπτότερη διαδικασία, δηλαδή τή διαδικασία μέσω τῆς ὅποιας ὀντιλήψεις, ἀξίες καί συμπεριφορές τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης διείσδυσαν σέ μάζες, πού ἐλάχιστες λεπτομέρειες γνώριζαν γιά τήν πολιτισμική ἐπανάσταση, καί συχνά μάλιστα οὔτε ἥθελαν ν’ ὀκούσουν γι’ αὐτή. Στή μαζική δημοκρατία, ὅπως καί σέ ὅλους κοινωνικούς σχηματισμούς, δέν συμμορφώνουν ὅλα τά ὄτομα καί ὅλες οἱ διάδεις τήν καθημερινή τους ζωή μέ τόν ἔκαστοτε ρηξικέλευθο καί ὑπ’ αὐτήν τήν ἔννοια κοινωνικά

ἀποφασιστικό κώδικα — και ὁ κριβῶς γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἔχουν τόση κοινωνιολογική σημασία ὡς τρόπος και ἡ ἔκταση τῆς διάδοσης τούτου τοῦ κώδικα πέρα ἀπό τή μειονότητα τῶν ἀρχικῶν προασπιστῶν του. Στήν περίπτωσή μας εύσταθεὶ ὡς ἴσχυρισμός ὅτι χάρη στήν ἐπήρεια τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης ἔγινε καθημερινότητα πλατειῶν μαζῶν ὅτι προηγουμένως θεωροῦνταν ως πρωτοπορία. Γιά νά γίνει ὅμως αύτό χρειαζότεν ἐξ ίσου τόσο ἡ ριζοσπαστική διατύπωση και ἐφαρμογή τῶν συνθημάτων τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης ἀπό μέρους δυναμικῶν μειοψηφιῶν, ἕτοι ὥστε νά μπορέσουν τοῦτα τά συνθήματα νά ἐπισύρουν τή γενική προσοχή και νά προκαλέσουν ρήγματα στό τεῖχος τοῦ κατεστημένου, ὅσο και ἡ κατοπινή τους νόθευση, μεθερμηνεία και προσαρμογή, ἕτοι ὥστε νά μπορέσουν νά ἐπηρεάσουν και τήν πλειοψηφία ἐκείνη, ἡ ὅποια δέν ἐπιθυμοῦσε νά συμπεριφερθεῖ ριζοσπαστικά, ἀλλά ἡτον διατεθειμένη νά ἐγκολπωθεῖ ριζοσπαστικά στοιχεῖα μετά τήν πολιτογράφησή τους στήν καθημερινή ζωή. Μέ άλλα λόγια: τά συνθήματα και οι στάσεις τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης μπόρεσαν νά ἀγκαλιάσουν εύρυτερες μάζες στόν βαθμό πού ἡ ριζοσπαστικότητα και ὁ κομφορμισμός συγχωνεύθηκαν, και μέσα ἀπό διάφορους παρασκαμπτήριους δρόμους ἡ προηγούμενη ριζοσπαστικότητα μετατράπηκε σέ νέο κομφορμισμό. Γιά νά τό ποῦμε πιό συγκεκριμένα: ἡ ἀχαλίνωτη περιφρόνηση τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης γιά τούς καλούς τρόπους πῆρε τή μορφή τῆς αὐθόρμητης χρήσης τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ, τῆς ἀνοιχτῆς ἔκφρασης, τοῦ ἐλεύθερου λεξιλογίου, τῶν φιλιῶν και τῶν ἐναγκαλισμῶν ως τύπων χαιρετισμοῦ· ἡ ἐπιδεικτική παραμέληση τῆς ἐνδυμασίας πῆρε τή μορφή τῆς προτίμησης γιά τόν ἀνοιχτό γιακά και τά ρούχα τῆς σχόλης· τά ὄργια πῆραν τή μορφή τῆς μεγαλύτερης ἀνεσης στή διάπραξη μοιχείας, τῶν χωριστῶν διωκοπῶν ἡ τῆς ἀνταλλαγῆς ἐρωτικοῦ συντρόφου. Τέτοιες μορφές συμπεριφορᾶς ἀποτελοῦσαν μιάν ἔξημέρωση τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης πρό παντός πρός χρήση ἐνός μεσαίου στρώματος, τό ὅποιο διαθέτει σχετικά ὑψηλές δυνατότητες κατανάλωσης και κατά τά ἀλλα ἐπιδιώκει νά συνδυάσει τούς ἐλεύθερους τρόπους μέ τήν ἔξεζητημένη κομψότητα, νά δείξει τήν ἐκλέπτυνσή του μιλώντας γιά μάρκες κρασιῶν, νά βιώσει τήν «περιπέτεια» σέ ἔξωτικά ταξίδια μέ τή διαμεσολάβηση ταξιδιωτικῶν πρωτορείων ἡ νά ὀναπτύξει οὐκολογική συνείδηση ἔχοντας ἐξασφαλισμένα εἰσοδήματα. Ἡ μετατροπή τῆς πολιτισμικῆς ἐπανάστασης σέ καθημερινότητα και ἡ ἔξημέρωση της ἐπηρέασε ἐπί πλέον